

**С.Ю. Попович. Природно-заповідна справа.
Навчальний посібник**

К.: Арістей, 2007. — 480 с.

Сьогодні вже ні в кого не виникає сумніву в тому, що охорона природи є одним з найважливіших пріоритетів сучасної екологічної політики. В рамках цієї загальнопланетарної проблеми дуже важливою є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі збереження живої природи, передусім природно-заповідної справи. Для їх підготовки конче потрібна сучасна навчально-методична література. Нині серед величезного масиву наукової та науково-популярної літератури у галузі природно-заповідної справи налічується лише сім навчальних посібників і два підручники, які видавалися переважно для внутрішньовузівських потреб у різних містах України, а тому малодоступні. Загалом вони мають довідково-інформаційний характер і є більшою мірою популярними виданнями для зацікавлених в охороні природи, ніж навчальними посібниками і підручниками, які відповідають певним вимогам.

Тому дуже важливою подією є вихід у світ навчального посібника «Природно-заповідна справа», підготовленого відомим фахівцем у галузі природно-заповідної справи, завідувачем кафедри декоративного садівництва та фітодизайну Національного аграрного університету професором С.Ю. Поповичем. Автор трансформував свій багатий запас наукових знань до вимог природоохоронної освіти, адаптував їх до змісту навчального процесу в аграрних вищих навчальних закладах за напрямом «Лісове і садово-паркове господарство». Навчальний посібник може бути використаний для підготовки фахівців і за іншими напрямками — «Біологія», «Географія», «Екологія». Актуальність появи такої книги засвідчує і те, що вона рекомендована Міністерством аграрної політики України як навчальний посібник для студентів сільськогосподарських вузів, що вивчають дисципліну «Природно-заповідна справа».

Книга складається із вступу, восьми розділів, словника термінів, переліку навчальної тематики, списку рекомендованої літератури та додатків.

Починається посібник зі вступу, в якому академік НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко звертається з напутнім словом до студентів. Він зауважує, що представлений навчальний курс охоплює передові досягнення науки і практики природно-заповідної справи на регіональному, національному та міжнародному рівнях розвитку.

У невеликому за обсягом розділі 1 — «Сутність природно-заповідної справи» — автор визначає об'єкт, предмет та основні завдання природно-заповідної справи, дає тлумачення поняттю «природно-заповідна справа» і робить висновок, що у науковому аспекті природно-заповідна справа є комплексною проблемою і складається із наукових дисциплін екологічного

спрямування та науково обґрунтованих практичних заходів, направлених на дослідження біологічних і екологічних основ виділення, організації та функціонування природно-заповідних територій як системи географічних і екологічних мереж.

Розділ 2 — «Історія природно-заповідної справи» — є змістовним оглядом основних періодів розвитку природно-заповідної справи. Автор вважає, що створення природно-заповідних територій було вимушеною реакцією суспільства на втрати природного середовища чи його компонентів. Він розглядає структуру міжгалузевих зв'язків природно-заповідних територій, характеризує внесок вітчизняних і зарубіжних учених у розвиток і становлення природно-заповідної справи в Україні.

У розділі 3 — «Заповідна спадщина природи» — висвітлюються питання організації природно-заповідного фонду, визначення наукової цінності об'єктів, що включаються до нього. Автор виділяє такі рівні природоохоронної цінності об'єктів: міжнародного, національного, регіонального, місцевого значення. Проаналізовано основні документи правової охорони біорізноманітності (Червона книга МСОП, Європейський Червоний список, Червона книга України тощо), запропоновано кодекс поведінки у заповідній природі.

У розділі 4 — «Геосозологія природно-заповідної справи» — розглянуто теоретичні засади охорони природи. Характеризуються чотири напрямки розвитку ідеології природно-заповідної справи — сакральне заповідання, заповідання природних ресурсів, системне заповідання для майбутнього, етика заповідання дикої природи. Подається стислий нарис зародження та становлення науки про заповідання природи — геосозології, визначено її об'єкт і предмет досліджень. Геосозологія трактується як система наукових дисциплін, що аналізують і досліджують взаємодію суспільства і природи, вивчають причини і наслідки антропогенного та стихійного впливу на екосистеми біосфери і розробляють конструктивні заходи їх збереження та способи регулювання з метою забезпечення сприятливих екологічних умов для біогенезу і нормального функціонування біосфери. Подаються основні напрями розвитку теорії заповідної геосозології, визначається їхня сутність.

Тема розділу 5 — «Класифікація природоохоронних територій». У ньому розглянуто сутність поняття категорії природоохоронних територій, наводиться детальна схема функціональної класифікації заповідних об'єктів, характеризуються міжнародні класифікації природоохоронних територій та класифікація природно-заповідного фонду України. Оригінальними є розробки автора з удосконалення категоріальної структури природно-заповідного фонду України відповідно до міжнародних класифікаційних стандартів, особливо з початком формування національної екомережі.

Розділ 6 — «Система формування природно-заповідного фонду як основи екологічної мережі» — є фундаментальним та одним із найбільших за обсягом і найфундаментальніших. Автор ґрунтовно аналізує екологічну кризу біо-

сфери, визначає принципи резервування природних територій (першочерговість, масштабність, перспективність, спадкоємність) і науково-методичні підходи до виокремлення природних територій під заповідання, обґрунтовує критерії встановлення мінімальної площі природно-заповідної території. Важливим моментом є характеристика етапів створення чи оголошення територій і об'єктів природно-заповідним фондом, яке відбувається за певною схемою: подання клопотання про створення, проектування та оголошення про створення. Автор детально розглядає системні основи формування мережі природно-заповідних територій, підходи та принципи її формування, подає кадастрові відомості про існуючу та перспективну мережу природно-заповідних територій, характеризує сутність і структуру екомережі.

«Структурно-функціональна організація природно-заповідних територій» — тема розділу 7. Розглянута територіальна організація природно-заповідного фонду, охарактеризовано сучасну структуру проектів організації природно-заповідних територій та концепцію їх вдосконалення. Автор визначає сутність і пропонує підходи до функціонального зонування природно-заповідних територій, режими збереження екосистем різних категорій природно-заповідного фонду, подає наукові засади ведення Літопису природи та Кадастру природно-заповідного фонду.

В останньому розділі — «Інституційний розвиток природно-заповідної справи» — представлена структура галузевого управління, окреслені основні завдання Держслужби заповідної справи Мінприроди України. Автор характеризує широкий спектр розвитку природно-заповідної справи з позицій еколого-правової, еколого-економічної, еколого-соціальної, природозахисної сфер розвитку. Він уперше звертає увагу студентів на наукову діяльність природно-заповідних установ, окреслюючи її правове поле, основні теми досліджень, подає структуру наукових відділів.

Наприкінці посібника вміщено перелік контрольних запитань і завдань, що сприяє засвоєнню навчального матеріалу. Всі рисунки і таблиці легко сприймаються читачами. Завершується книга словником студента (визначення термінів і тлумачення понять), переліком навчальної тематики, списком рекомендованої літератури, трьома додатками і висновками. Усе це полегшує користування книгою, сприяє самостійному освоєнню предмета студентами, рівень підготовки яких різний.

Однак до змісту певних розділів книги, не торкаючись дрібниць, варто зробити деякі зауваження і висловити побажання. Після підрозділу 5.1 «Поняття про категорії природоохоронних територій» логічно було б дати перелік, визначення та завдання категорій сучасної структури природно-заповідного фонду України, які подаються автором аж у підрозділі 5.4. У підрозділі 5.2 «Функціональна класифікація заповідних об'єктів» представлена така класифікація, розроблена С.М. Стойкою у 1980 р. Вона містить категорії, відсутні у сучасній категоріальній структурі природно-заповідного фонду України (резерват, природні парки, ландшафтно-естетичні траси тощо), проте немає

їхнього визначення, що утруднює засвоєння відповідного матеріалу студентами. Вважаємо, що авторів було під силу розробити сучасну функціональну класифікацію заповідних об'єктів України, взявши за основу схему С.М. Стойка. У підрозділі 7.3 «Режими збереження екосистем» (с. 265) подається перелік таких базових режимів, але також без їхнього визначення, що ускладнює усвідомлення їх специфіки та відмінностей. У списку рекомендованої літератури немає деяких нових видань із природоохоронної тематики, зокрема монографії «Зелена книга України. Ліси» (2002), яка водночас рекомендована для використання членам науково-дослідного гуртка «Вчилося заповідати» (с. 398).

Висловлені нами зауваження не применшують значущості рецензованого посібника і можуть бути враховані при підготовці наступних його видань.

Загалом книга достатньо логічна, послідовна, концептуальна, написана хорошою літературною мовою з використанням сучасної наукової термінології. Тому цей посібник характеризуємо як успіх автора і вважаємо, що він є вагомим внеском у природоохоронну освіту.

П.М. УСТИМЕНКО